

LTO Pluimveehouderij

PLAN VAN AANPAK DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

Stappen naar een dierwaardige pluimveehouderij

INLEIDING

De Nederlandse pluimveehouderij heeft door de jaren heen stappen gezet om het welzijn van pluimvee te verbeteren. Deze inspanningen, regelmatig in samenwerking met de Dierenbescherming, hebben geleid tot een sector waar al bovenwettelijk gewerkt wordt aan dierenwelzijn, bijvoorbeeld door middel van keurmerken en marktconcepten. De maatschappelijke aandacht voor dierenwelzijn is de afgelopen decennia toegenomen en de wetenschap levert steeds meer inzicht in de behoeften van dieren en de samenhang tussen verschillende aspecten van dierenwelzijn zoals gezondheid, stalomgeving en management.

In de Nederlandse pluimveehouderij hebben deze ontwikkelingen onder andere geleid tot:

- meer daglicht en frisse lucht voor de dieren door overdekte en vrije uitlopen;
- een groeiend aandeel trager groeiende vleeskuikens;
- het stoppen met diverse ingrepen zoals de snavelbehandeling bij leghennen;
- aandacht voor bio-veiligheid om besmettelijke dierziekten tegen te gaan;
- een daling in antibioticagebruik.

LTO/NOP, NAK en de Dierenbescherming hebben voor 2040 niet op alle punten hetzelfde streefbeeld en erkennen die verschillen. Omdat belangrijke stappen worden gezet, worden die verschillen van inzicht geaccepteerd. Op basis van ontwikkelingen in de komende jaren zullen die streefbeelden opnieuw worden bekeken.

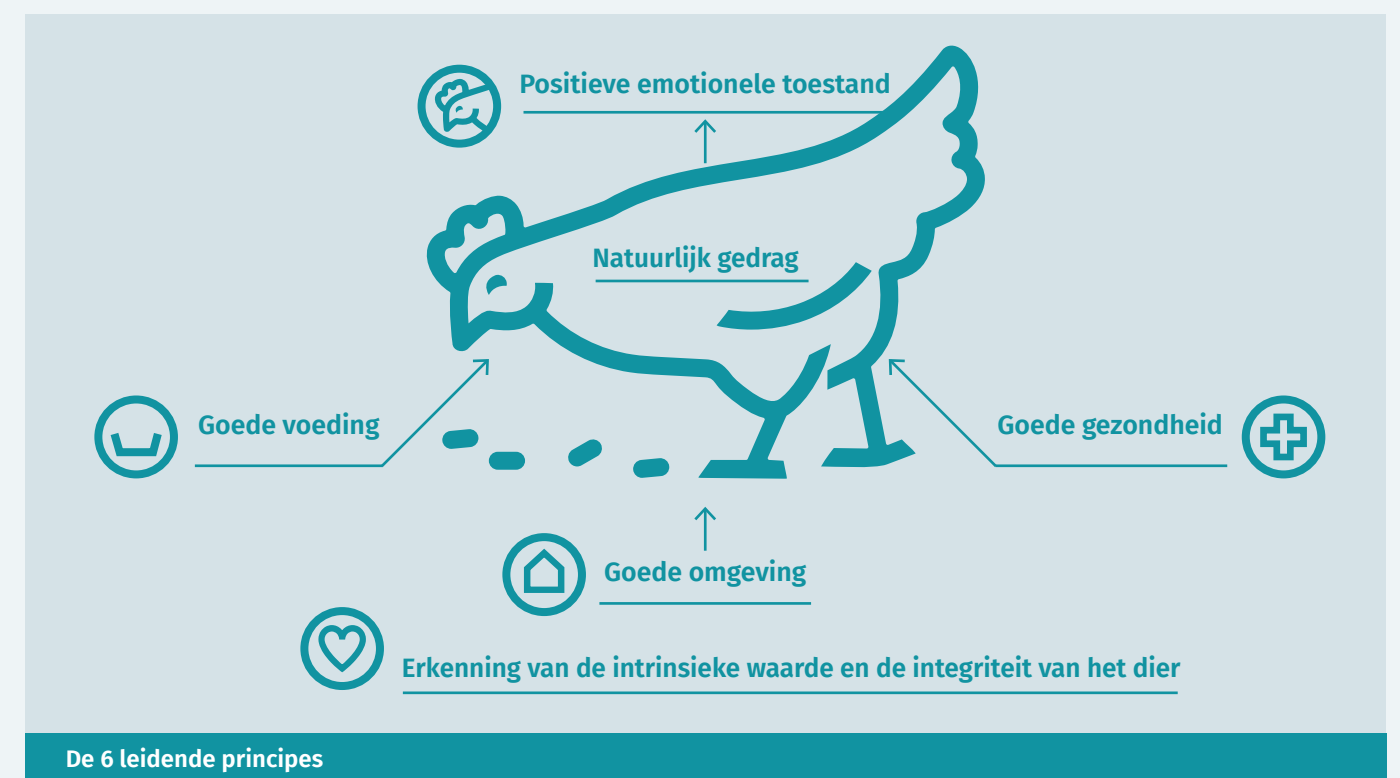
Dit Plan van Aanpak Dierwaardige Pluimveehouderij is onderdeel van het Convenant 'Stappen naar een dierwaardige veehouderij'. Dit convenant is opgesteld door sectororganisaties, marktpartijen, ministerie van LNV en de Dierenbescherming.

LTO/NOP, NAK en de Dierenbescherming vinden dat de Nederlandse pluimveehouderij al een sterke basis heeft. Maar er zijn nog belangrijke stappen nodig om een toekomstbestendige en dierwaardigere veehouderij te realiseren. De organisaties streven afzonderlijk én gezamenlijk naar een dierwaardigere veehouderij. Dit Plan van Aanpak is een volgende stap in deze gezamenlijke ambitie. Gebaseerd op de zienswijze 'Dierwaardige Veehouderij' van de Raad voor Dierenaangelegenheden 2021 (RDA), biedt dit een gezamenlijk plan met onderzoek en experimenteerruimte, en met concrete maatregelen en doelen.

DIERWAARDIGE VEEHOUDERIJ - 6 LEIDENDE PRINCIPES

De RDA beschrijft in de zienswijze 'Dierwaardige Veehouderij' 6 leidende principes voor een dierwaardige veehouderij, te weten:

1. Erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier - Respect voor de eigen waarde van het dier als wezens met gevoel die pijn en plezier kunnen ervaren. Dit betekent geen ingrepen, grenzen aan het aanpassen van het dier via fokkerij en oog voor eigen belangen van het dier.

2. Goede voeding - Voldoende water en voer van goede kwaliteit.

3. Goede omgeving - Een comfortabele en veilige omgeving met een goed klimaat (temperatuur, frisse lucht, bioritme).

4. Goede gezondheid - Een goede gezondheid waarborgen en pijn voorkomen (ook qua verwondingen door soortgenoten).

5. Natuurlijk gedrag - Voldoende mogelijkheden om essentiële natuurlijke gedragingen te vertonen en behoeften te vervullen: rusten, eten en drinken, mesten en urineren, zelfverzorging, exploratie, sociaal gedrag, thermoregulatie, veiligheid, gezondheid, beweging, reproductie, seksueel gedrag, nestbouwgedrag en maternaal gedrag.

6. Positieve emotionele toestand - Waarbij het dier in staat is om te reageren op de veranderende sociale en fysieke omgeving en een toestand bereikt die het als overwegend positief ervaart ('a life worth living'). Deze toestand komt voort uit het voldoen aan alle voorgaande principes.

RANDVOORWAARDEN & KERNPUNTEN

Om een gezonde en vitale pluimveesector te kunnen zijn en behouden in 2040, zal er voldaan moeten worden aan randvoorwaarden en voorwaardelijkheden. Deze worden ook benoemd in het RDA-rapport. Binnen het convenant Stappen naar een dierwaardige veehouderij worden randvoorwaarden gesteld en daar worden afspraken over gemaakt. De randvoorwaarden geven comfort aan de gehele keten. De invulling van deze randvoorwaarden is essentieel. Als de bij een stap horende randvoorwaarden onvoldoende ingevuld zijn, kan de stap niet (door alle bedrijven) worden gezet.

De belangrijkste randvoorwaarden zijn:

1. **Marktopname en verdienvermogen** binnen de gehele keten, waarbij een label voor het niveau van dierenwelzijn helpt om de zichtbaarheid te verbeteren voor consumenten.
2. **Vergunningverlening** is mogelijk, waarbij tevens de **integrale aanpak** met andere duurzaamheidsdossiers (zoals stikstof, klimaat etc.) wordt meegenomen.
3. **Financiering** moet mogelijk zijn en er wordt rekening gehouden met het normale investeringsritme van bedrijven. Voor **versnelling** is ondersteuning nodig door onder andere investeringsubsidies, versnelde afschrijvingen etc.
4. **Innovatie** wordt **gestimuleerd** en blijft mogelijk.
5. **Stoppende bedrijven** worden **geholpen** en worden niet belast met onnodige investeringen.
6. **Onafhankelijk deskundig praktijkonderzoek**, waarbij op praktijkbedrijven getoetst wordt.

Het volledige overzicht van de randvoorwaarden is te vinden in Bijlage 1.

ONAFHANKELIJKE AUTORITEIT

Niemand is gehouden aan het onmogelijke. Daarom is de oprichting van een onafhankelijke autoriteit die meet, monitort en inzicht geeft in de voortgang van de afgesproken stappen naar een dierwaardigere pluimveehouderij essentieel. De eerste uitwerking binnen het convenant geeft een richting waar de autoriteit zich mee zal bezighouden. De autoriteit is een transparante organisatie die boven alle partijen van het convenant staat. Meer over de rol en taken van de autoriteit is te vinden in de hoofdtekst van het Convenant Stappen naar een dierwaardige veehouderij.

INHOUD PROGRAMMA

De scope van het programma voor de pluimveehouderij omvat onderliggende plannen van aanpak voor de deelsectoren: leghennen, opfokleghennen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren (incl. opfok). Overige pluimveesectoren (zoals eenden en kalkoenen) zijn hiervan dus geen onderdeel.

GIDS VOOR GOEDE PRAKTIJKEN

Omdat het niet mogelijk of wenselijk is om alle doelen in detail uit te werken, wordt voor meerdere zaken gebruikt gemaakt van de Gids voor Goede Praktijken (GvGP). Dit biedt meer ruimte voor ondernemerschap en innovatie, maar de doelen zijn geen vrijblijvende open normen. Met een GvGP krijgen pluimveehouders via *best practices* mogelijkheden aangereikt hoe de doelen op het bedrijf kunnen worden bereikt.

BELANGRIJKSTE PUNTEN IN PLANNEN VAN AANPAK

Hieronder staan de belangrijkste punten die LTO/NOP, de Dierenbescherming en NAJK in de plannen van aanpak hebben opgenomen:

- **Lagere bezettingsgraad: aantal dieren/m² en kg/m²**
De bezettingsgraad van alle diercategorieën zal in 2040 in meer of mindere mate zijn verlaagd. In sommige gevallen is nog onderzoek nodig. Verdienvermogen is hier een belangrijke randvoorwaarde om aan te werken.
- **Stoppen met lichamelijke ingegrepen bij vleeskuikenouderdieren en legouderdieren**
In 2040 geen ingrepen meer uitvoeren, als dit verantwoord kan.
- **Functiegebieden binnen de stal**
In 2040 worden dieren gehouden in stallen die zijn ingericht met functiegebieden conform de meest recente *best practices* en opgenomen in de GvGP.
- **Uitfasering kooien**
Huidige systemen die onvoldoende mogelijkheden bieden om aan de behoeften van het dier te voldoen worden uit gefaseerd.
- **Verhoogde rustplaatsen**
In 2040 worden alle dieren gehouden in stallen die zijn ingericht met verhoogde rustplaatsen conform de meest recente *best practices*. De GvGP is hiervoor leidend.
- **Omgevingsverrijking**
Omgevingsverrijking die voorziet in de behoeften van de dieren (bijv. ruwvoerbalen, graan, pikstenen) wordt aangeboden op basis van de *best practices* die uit onderzoek zijn voortgekomen. Deze worden toegevoegd aan de GvGP.
- **Sterke rassen**
Onafhankelijke experts stellen parameters op waaraan getoetst kan worden welke rassen passen in een dierwaardige veehouderij, waarna het aandeel van deze rassen kan groeien.

PLANNEN VAN AANPAK

VOOR EEN DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

Elk plan van aanpak heeft doelen gekoppeld aan jaartallen waarin stappen worden gezet. Deze stappen kunnen alleen worden gezet als aan de eerdergenoemde randvoorwaarden is voldaan.

1 | STOPPEN MET LICHAAMELIJKE INGREPEN

Vleeskuikenouderdieren en legouderdieren

RDA-PRINCIPES

Erkenning intrinsieke waarde, goede gezondheid

AMBITIE

In 2030 worden de snavels van moederdieren van trager groeiende vleeskuikens niet meer behandeld. In 2030 wordt de behandeling van de achterste teen van mannelijke vleeskuikenouderdieren niet meer uitgevoerd. In 2040 wordt snavelbehandeling bij legouderdieren niet meer uitgevoerd.

AANPAK

Vleeskuikenouderdieren: Met name via de bestaande Stuurgroep Ingrenen pluimvee wordt onderzoek uitgevoerd naar het achterwege laten van de snavelbehandeling bij moederdieren van trager groeiende vleeskuikens, en naar het achterwege laten van de behandeling van de achterste teen bij vaderdieren van reguliere en trager groeiende vleeskuikens. Fokkerijorganisaties doen onderzoek naar de mogelijkheden van genetische selectie in relatie tot het achterwege laten van ingrepen. Op basis van onderzoeksresultaten worden richtlijnen opgenomen in de GvGP.

Legouderdieren: Onderzoek wordt in gang gezet om te achterhalen hoe pikgedrag kan worden voorkomen (welk deel via management, fokkerij etc.). Fokkerijorganisaties spelen hier een actieve rol in. In 2030 is duidelijk, door onderzoek, hoe pikgedrag bij legouderdieren kan worden voorkomen. Dit vergt waarschijnlijk aanpassingen in huisvesting, management, voeding en fokkerij. Deze aanpassingen worden vervolgens doorgevoerd op de legouderdierbedrijven.

2 | GENETICA

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Intrinsieke waarde, goede voeding, goede gezondheid, natuurlijk gedrag

AMBITIE

We streven naar gezonde kippen, uitgaande van gezonde rassen die geen overmatige (dat wil zeggen: leidend tot inherente problemen voor welzijn en gezondheid) groeisnelheid of productie kennen en waarbij de ouderdieren niet beperkt gevoerd hoeven te worden. In de vleeskuikensector wordt gebruik gemaakt van een trager groeiend ras (richtlijn: max. 45 gram groei per dag, tenzij onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek uitwijst dat eenzelfde welzijnsniveau bereikt kan worden bij een iets hogere groeisnelheid. Hierbij worden gegevens uit de praktijk betrokken).

2040:

- Alle vleeskuikens die in Nederland worden gehouden zijn van een ras dat voldoet aan de welzijnsparameters.
- Vleeskuikenouderdieren die in Nederland worden gehouden zijn van een ras dat voldoet aan de welzijnsparameters. De pluimveesector ziet 25% van alle vleeskuikenouderdieren (het gedeelte dat voor binnenlandse productie wordt gehouden) als een realistisch doel, de Dierenbescherming streeft naar 100%.
- Alle (opfok)leghennen zijn van een robuust ras conform de richtlijnen in de GvGP.

AANPAK

Bij de invulling wordt - waar mogelijk - weg gebleven van een middelvoorschrift. Het eindbeeld wordt verwoord in de vorm van een doelvoorschrift. Welzijnsparameters voor toetsing van rassen nemen we op in een GvGP. Parameters voor de toetsing van rassen worden ontwikkeld door onafhankelijke experts, met betrokkenheid van relevante partijen zoals fokkerijorganisaties, vertegenwoordigers van de pluimveesector en de Dierenbescherming. Rassen worden getoetst aan deze parameters.

3 | RUIMTE VOOR ETEN EN DRINKEN

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede voeding, natuurlijk gedrag

AMBITIE

In 2026 hebben dieren de volgende ruimte voor eten en drinken:

- Leghennen: 10 cm voerlijn/dier of 4 cm/dier bij een ronde voerpan.
- Opfokleghennen: 4,5 cm voerlijn/dier vanaf 50 dagen leeftijd.
- Vleeskuikens: 4,5 cm voerlijn/dier of 6,6 mm/kg bij een ronde voerpan.
- Vleeskuikenouderdieren: 15 cm voerlijn/dier of 10 cm/dier bij een ronde voerpan.
- Alle dieren: max. 10 dieren per nippeldrinker. In 2040 wordt (naast nippeldrinkers) in alle stallen een vorm van open water aangeboden.

AANPAK

Kippen hebben behoefte om hun eetgedrag te synchroniseren. Daarom moet er voor de kippen voldoende ruimte bij de voerbakken zijn om tegelijkertijd te kunnen eten.

Opfokleghennen: Onderzoek wordt uitgevoerd naar de leeftijds specifieke behoeften qua voerruimte.

Vleeskuikenouderdieren: Onderzoek wordt uitgevoerd naar het effect van voerbaklengte op (gedrag van) de dieren (verdringen, pikken, op elkaar springen rond de voerbak, bevedering) bij reguliere en traaggroeiende ouderdieren.

Op basis van de onderzoeksresultaten wordt de norm voor deze diercategorieën eventueel bijgesteld.

Indien kippen de keuze krijgen, hebben ze voorkeur om te drinken van open water ten opzichte van nippeldrinkers, waarschijnlijk omdat ze het natuurlijke drinkgedrag (scoopen) kunnen vertonen. Open water biedt echter uitdagingen op het gebied van hygiëne en vermorsing (ook ten aanzien van ammoniakvorming). Onderzoek wordt uitgevoerd naar hoe ook open water aangeboden kan worden (voor natuurlijk drinkgedrag).

PLANNEN VAN AANPAK

VOOR EEN DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

4 | ADEQUATE VOER- EN WATERTOEGANG

Vleeskuikenouderdieren

RDA-PRINCIPES
Goede voeding, natuurlijk gedrag

AMBITIE
2030: Water tijdens de lichtperiode wordt onbeperkt verstrekt.
2035: Dieren worden gevoerd naar hun nutritionele- en gedragsbehoeften.

AANPAK

2026: Onderzoek/praktijkproeven worden uitgevoerd naar manieren om ad lib waterversprekking tijdens de lichtperiode mogelijk te maken. Deze onderzoeken worden opgenomen in de GvGP.

2026: Er wordt onderzoek gestart om meer inzicht te krijgen in de indicatoren die aantonen dat is voldaan aan de voedingsbehoeften van vleeskuikenouderdieren. Ook komt er onderzoek naar de factoren die van invloed zijn op of voorzien in de nutritionele en gedragsbehoeften (genetica, beschikbaarheid voer etc.).

Foto: Hubbard

5 | BEZETTING

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES
Goede omgeving, goede gezondheid, natuurlijk gedrag

AMBITIE

	2026	2030	2035	2040
Leghennen (m²)		Max. 8 dieren /m²	Sector*: max. 8 dieren /m² DB: max. 7 dieren /m²	Sector*: max. 8 dieren /m² DB: max. 6 dieren /m²
Opfoklegghennen (m²)	Toenemend aantal bedrijven voldoet aan norm 2040	Toenemend aantal bedrijven voldoet aan norm 2040	Toenemend aantal bedrijven voldoet aan norm 2040	Dag 15-50: max. 30 dieren/m² Dag 50+: max. 18 dieren /m²
Vleeskuikens (kg/m²)	60% van de Nederlandse vleeskuikens wordt gehouden op max. 25 kg/m²	70% van de Nederlandse vleeskuikens wordt gehouden op max.25 kg/m²	80% van de Nederlandse vleeskuikens wordt gehouden op max. 25 kg/m²	Alle vleeskuikens worden gehouden op max. 25 kg/m². De Dierenbescherming acht dit een haalbaar doel. De sector committeert zich aan minimaal 80% (zoals in 2035) maar zal ook streven naar de 100% indien de conditionaliteiten zijn ingevuld.
Vleeskuiken-ouderdieren (m²)	Onderzoek wordt uitgevoerd naar bezetting in relatie tot dierenwelzijn	De onderzoeksresultaten worden omgezet in richtlijnen in de GvGP Sector: 15% van de dieren wordt gehouden conform GvGP DB: min. 33% van de dieren wordt gehouden conform GvGP	Sector: 20% van de dieren wordt gehouden conform GvGP DB: min. 66% van de dieren wordt gehouden conform GvGP	Sector: 25% van de dieren wordt gehouden conform GvGP DB: alle dieren worden gehouden conform GvGP

* Sector: LTO/NOP en NAIK; DB: Dierenbescherming

AANPAK

Het verlagen van de bezetting is één van de maatregelen met de grootste kostenstijging voor pluimveehouders tot gevolg. Het creëren van marktvraag waarbij de meerkosten worden vergoed, is daarom van groot belang. Voor de belangrijkste afzetmarkten (in ieder geval Duitsland en Verenigd Koninkrijk) wordt gezamenlijk gewerkt aan het creëren van meer vraag naar producten van dieren die op een lagere bezetting worden gehouden. Dit kan bijvoorbeeld door in deze landen marktconcepten met een lagere bezetting aan te jagen, of door het gezamenlijk pleiten voor het gelijktrekken van de betreffende nationale norm met de Nederlandse situatie.

Het is belangrijk dat de Nederlandse overheid zich inzet om de Nederlandse norm ook de nieuwe Europese norm te maken en bij een minder vergaande EU-norm om meer Noordwest-Europese landen mee te krijgen naar de bezetting conform dit plan. Tevens is het belangrijk dat de Nederlandse overheid zich inzet voor handelsverdragen waarin gelijkwaardige dierenwelzijnsstandaarden worden gesteld aan derde landen, incl. op het gebied van bezetting.

PLANNEN VAN AANPAK

VOOR EEN DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

6 | KOOISYSTEMEN

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

Systemen die onvoldoende mogelijkheden bieden om in de behoeften van het dier te voorzien, worden uit gefaseerd. Hieronder vallen in ieder geval de koloniekooien. Vanaf 2027 vindt geen nieuwbouw meer plaats van systemen die niet in de behoeften van kippen kunnen voorzien. In 2035 zijn die systemen (zo goed als) uit gefaseerd.

AANPAK

Er worden geen nieuwe stallen met koloniekooien meer gebouwd. Pluimveehouders met kooisystemen die hun bedrijf willen voortzetten, zullen een vergunningaanvraag moeten doen om om te schakelen naar alternatieve huisvesting. Het is afhankelijk van de snelheid van de vergunningverlening hoe snel dit kan worden gerealiseerd.

Van nieuwe huisvestingsystemen moet vastgesteld worden dat ze kunnen voldoen aan de behoeften van de dieren en zo passen in een dierwaardige veehouderij.

7 | VERTICALE RUIMTE

Leghennen en opfoklegghennen

RDA-PRINCIPES

Goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

Pluimveesector: In alle stallen wordt voldaan aan de minimale hoogtes conform EU-wetgeving. De Dierenbescherming: vanaf 2026 wordt bij ver- en nieuwbouw voldaan aan de minimale hoogtes conform het advies van EFSA (Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid). In 2040 voldoen alle stallen hieraan.

AANPAK

De minimale verticale ruimte in volièresystemen, om de dieren gelegenheid te geven alle natuurlijke gedragingen uit te voeren, is volgens EFSA 55 cm voor volwassen hennen, 45 cm voor opfoklegghennen en 77 cm voor legouderdieren. De Dierenbescherming wil graag bij dit advies aansluiten.

De sector verwacht dat de fabrikanten van volièresystemen zich vooral zullen baseren op de EU-wetgeving. Daardoor zal de beschikbaarheid van volièresystemen conform EFSA-advies beperkt zijn.

8 | ZITSTOKKEN / VERHOOGD RUSTEN

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede omgeving, goede gezondheid, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2026:

- Minimaal 15 cm zitstok per legghen.
- Minimaal 7,5 cm zitstok per opfoklegghen (vanaf 50 dagen leeftijd)*.

2030:

- Minimaal 17 cm zitstok per legghen.
- Bij nieuwbouw en/of nieuwe inrichting: minimaal 10 cm zitstok per opfoklegghen (vanaf 50 dagen leeftijd).
- Bij nieuwbouw en/of nieuwe inrichting: zitstokken met voldoende comfort voor de kip, zoals beschreven in de GvGP (onder andere materiaal dat grip biedt, 3-6 cm in diameter (legghennen), ovaal of 'mushroom-shaped' van vorm).

2040:

- Minimaal 14 cm zitstok per opfoklegghen (vanaf 50 dagen leeftijd)*.
- (Opfok)leg: Alle stallen: zitstokken met voldoende comfort voor de kip, zoals beschreven in de GvGP (onder andere materiaal dat grip biedt, 3-6 cm in diameter (legghennen), ovaal of 'mushroom-shaped' van vorm).
- Vleeskuikenouderdieren: een toenemend aantal (pluimveesector)/alle (de Dierenbescherming) bedrijven voldoet aan de richtlijnen in de GvGP.
- Vleeskuikens: alle vleeskuikens worden gehouden in stallen die zijn ingericht met verhoogde rustplaatsen conform de meest recente *best practices*, deze worden verzameld in de GvGP.

* Afschrijvingstermijn van de oude inrichting wordt gerespecteerd. Inschatting is dat in 2040 maximaal 5% van de bedrijven nog geen nieuwe inrichting heeft aangeschaft.

AANPAK

(Opfok)leg: Onderzoek wordt uitgevoerd naar vormen van zitstokken en *best practices* worden opgesteld en verzameld in de GvGP.

Vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren: Onderzoek wordt uitgevoerd hoeveel cm² verhoogde rustplaats per dier nodig is. Ook wordt onderzocht hoe dit samengaat met praktische uitdagingen. Bijvoorbeeld bij het vangen/laden en schoonmaken.

PLANNEN VAN AANPAK

VOOR EEN DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

9 | LICHT

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2030:

- Bij nieuw- en verbouw worden stallen ingericht met functiegebieden conform de meest recente *best practices*, verzameld in de GvGP. Een geschikte lichtvoorziening is hier onderdeel van.
- Alle vleeskuikenbedrijven voldoen aan de GvGP met betrekking tot de donkerperiode.

2040:

- Alle stallen zijn ingericht met functiegebieden conform de meest recente *best practices*, verzameld in de GvGP. Een geschikte lichtvoorziening is hier onderdeel van.

AANPAK

2026:

- Onderzoek wordt uitgevoerd naar de behoeften van pluimvee wat betreft licht (intensiteit, spectrum, daglicht) en hoe dit gebruikt kan worden om functiegebieden te creëren.
- Onderzoek wordt uitgevoerd naar mogelijk negatieve effecten van 8 uur donkerperiode bij vleeskuikens en mogelijke oplossingen daarvoor. De *best practices* uit dit onderzoek worden opgenomen in de GvGP. Donkerperiode is minimaal 7-8 uur per 24 uur.

10 | STROOISEL

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede gezondheid, goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2030: Pluimvee krijgt de beschikking over geschikt strooisel vanaf dag 1. In het aanbieden van strooisel zijn de behoeften leidend. Richtlijnen van de GvGP worden geïmplementeerd in de praktijk.

2035: Alle bedrijven voldoen aan de GvGP.

AANPAK

2026:

- Onderzoek wordt uitgevoerd om inzicht te krijgen in de materialen die geschikt zijn als strooisel om stofbadgedrag en/of scharrelgedrag te faciliteren (waarbij ook gelet wordt op synchronisatie van gedrag). Welke lichtomstandigheden zijn nodig en in welke mate voldoen de materialen aan de randvoorwaarden (voedselveiligheid, diergezondheid, milieu-impact, stalklimaat, duurzame herkomst, mestverwerkingsmogelijkheden). Ook wordt onderzocht hoe strooisel het best in de verschillende functiegebieden aangeboden kan worden (bijv. verschillende types en/of dieptes). Daaruit wordt een aantal *best practices* geformuleerd en verzameld in de GvGP.
- Onderzoek wordt uitgevoerd om inzicht te krijgen in de geschiktheid van de mestschuifel¹ en mogelijk andere veelbelovende dierwaardige technieken voor scharrelgedrag en de potentie op de andere randvoorwaarden van deze innovatie. Dit onderzoek wordt daarna in de GvGP opgenomen.

¹ De mestschuifel is een innovatie die mest uit het strooisel filtert en daarmee emissies reduceert. Door deze in combinatie met een stofbadgelegenheid aan te bieden, kunnen zowel emissies worden gereduceerd als dierenwelzijn verbeterd. Zie ook [Praktijkpilot Mestschuifel en stofbadhuis - WUR](#).

11 | STALKLIMAAT

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede gezondheid, goede omgeving

AMBITIE

2026:

- Op stalniveau wordt gemonitord en bijgestuurd: temperatuur, relatieve luchtvochtigheid en CO₂.
- Alle bedrijven hebben een plan van aanpak voor het voorkómen van hittestress. Dit wordt opgenomen in de GvGP.

2030:

- Op stalniveau wordt op basis van de uit onderzoek voortgekomen protocollen gemonitord en bijgestuurd: temperatuur, relatieve luchtvochtigheid, NH₃, fijnstof en CO₂ (mits technisch haalbaar).
- De ammoniakconcentratie is max. 10-15 ppm op dierhoogte. Dit wordt berekend op basis van een uurgemiddelde. Deze range kan verder worden aangescherpt op basis van onderzoeksresultaten.

AANPAK

2026: Onderzoek wordt uitgevoerd naar NH₃- en fijnstofmetingen. De protocollen die uit dit onderzoek naar voren komen, worden onder andere gebruikt om de NH₃ sensor op een goede plek in of bij de stallen te hangen. In de protocollen worden ook eventuele toelaatbare, tijdelijke overschrijdingen opgenomen. Dit wordt allemaal samengevat in de GvGP.

12 | LEGNESTEN

Leghennen en vleeskuikenouderdieren

RDA-PRINCIPES

Goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2030: Bij ver- en nieuwbouw: Op de bodem van het legnest ligt comfortabel, manipuleerbaar materiaal voor nestbouwgedrag. Vóór de nesten bevinden zich plateaus die zo zijn ontworpen dat de kippen de nesten goed kunnen bereiken en elkaar kunnen passeren.

2035: Alle stallen: Op de bodem van het legnest ligt comfortabel, manipuleerbaar materiaal voor nestbouwgedrag. Vóór de nesten bevinden zich plateaus die zo zijn ontworpen dat de kippen de nesten goed kunnen bereiken en elkaar kunnen passeren. *Best practices* uit het onderzoek naar materiaal voor nestbouwgedrag worden toegepast en verzameld in de GvGP.

AANPAK

2026: Onderzoek wordt uitgevoerd naar wat goede materialen zijn voor in het nest in relatie tot gedrag, voedselveiligheid en diergezondheid.

PLANNEN VAN AANPAK

VOOR EEN DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

13 | FUNCTIEGEBIEDEN

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede voeding, goede gezondheid, goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

In 2030 worden alle (opfok)legghennen en vleeskuikens gehouden in stallen die zijn ingericht met functiegebieden conform de meest recente *best practices*, verzameld in de GvGP. In 2030 acht de pluimveesector het realistisch dat 25% van de vleeskuikenouderdieren wordt gehouden in stallen die zijn ingericht met functiegebieden conform de meest recente *best practices*, verzameld in de GvGP. De Dierenbescherming wil dat alle vleeskuikenouderdieren op deze manier gehuisvest worden.

AANPAK

Tot 2030 wordt onderzoek uitgevoerd naar hoe stallen ingericht kunnen worden met functiegebieden voor onder andere eten/drinken, rusten, scharrelen/exploreren en stofbaden. Hierbij wordt rekening gehouden met de behoefte om gedrag te synchroniseren. *Best practices* worden opgesteld. Dit onderzoek wordt opgenomen in de GvGP.

14 | OMGEVINGSVERRIJKING

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede voeding, goede gezondheid, goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2026:

- Vleeskuikens: vanaf 14 dagen leeftijd 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren. Dagelijks graan of voer strooien.
- Legghennen en vleeskuikenouderdieren: 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren, dagelijks graan of voer strooien.
- Opfoklegghennen: vanaf 50 dagen leeftijd 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren, dagelijks graan of voer strooien.

2030:

- Omgevingsverrijking die voorziet in de behoeften van de dieren (bijv. ruwvoerballen, graan, pikstenen, etc.) wordt aangeboden op basis van de *best practices* die uit onderzoek zijn voortgekomen en opgenomen in de GvGP.

AANPAK

2026: Onderzoek wordt uitgevoerd naar (alternatieve en/of meer) verrijkingsmaterialen die voldoen aan de gedrags- en gezondheidsbehoeften. De afvoer van mest mag niet gehinderd worden.

15 | OVERDEKTE / VRIJE UITLOOP

Alle diercategorieën

RDA-PRINCIPES

Goede voeding, goede omgeving, natuurlijk gedrag

De meerwaarde van een uitloop zit onder andere in: zonlicht, daglicht, frisse lucht, goed strooisel, mogelijkheid om actief te zijn, keuzevrijheid, scharrelen en rennen en meer ruimte. Pluimveesector en de Dierenbescherming herkennen deze meerwaarde beide, maar verschillen van mening over de noodzaak van een (overdekte) uitloop voor dierwaardigheid. De Dierenbescherming vindt uitloop een voorwaarde, terwijl de pluimveesector de uitloop als een vrijwillige, extra toevoeging ziet.

AMBITIE

2040:

- De Dierenbescherming: alle dieren hebben toegang tot een overdekte uitloop of tot een vrije uitloop met minimaal 50% beschutting in de vorm van bomen/struiken.
- Pluimveesector: het percentage dieren dat toegang heeft tot een overdekte uitloop wordt bepaald door de markt.

AANPAK

Onderzoek wordt uitgevoerd naar alternatieve mogelijkheden om dieren op een verantwoorde manier toegang te geven tot een overdekte uitloop (of andere vorm van voldoende direct frisse lucht, daglicht, invallend zonlicht, strooisel en ruimte conform de GvGP). De resultaten van dit onderzoek worden opgenomen in de GvGP.

De Dierenbescherming zet zich in voor onderzoek naar nieuwe manieren om dieren een vorm van vrije uitloop te geven, waardoor dit voor meer bedrijven haalbaar kan worden.

16 | AFSTEMMING OPFOK- EN LEGFASE

Legghennen en opfoklegghennen

RDA-PRINCIPES

Goede voeding, goede gezondheid, goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2026: De *best practices* worden toegepast (voor investeringsgebonden zaken: bij ver- en nieuwbouw). 2040: De *best practices* worden toegepast op alle bedrijven.

AANPAK

Een betere afstemming tussen de opfok- en legfase van hennen biedt potentieel voordelen. De overgang kan een risicomoment vormen omdat deze gepaard gaat met een verandering in omgeving en management en extra transport. Betere afstemming kan stress reduceren en problemen zoals verenpikken verminderen. Betere afstemming kan bijvoorbeeld gaan over het laten aansluiten van de huisvestingssystemen, management, voer (type, schema), licht (type, schema), etc. De meest verregaande vorm van afstemming tussen opfok- en legfase is de integratie hiervan op één locatie, waarbij de diergezondheidsstatus wel een belangrijk aandachtspunt is.

2026: Er wordt onderzoek uitgevoerd naar het verbeteren van de aansluiting tussen de opfok- en legfase. De resultaten hiervan worden opgenomen in de GvGP. De Dierenbescherming wil hierbij ook bekijken of het wenselijk is vanuit welzijns- en gezondheidsoogpunt om de opfokfase en legfase op één locatie, dan wel in één stal te hebben.

PLANNEN VAN AANPAK

VOOR EEN DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ

17 | NATUURLIJKE OPFOK (DARK BROODERS, MATERNALE ZORG)

Vleeskuikens en opfokleghennen

RDA-PRINCIPES

Goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2030: Bij nieuw- en verbouw worden *dark brooders*² toegepast conform de meest recente *best practices* (voor opfok) en verzameld in de GvGP.

2035: Alle stallen voor opfokhennen en vleeskuikens zijn uitgerust met *dark brooders* of eventueel andere vormen van maternale zorg, conform de meest recente *best practices* en verzameld in de GvGP.

AANPAK

2026: Er wordt onderzoek uitgevoerd naar manieren om maternale zorg toe te passen in praktijksituaties. Hierbij moet diergezondheid als belangrijke weegfactor meegenomen worden. Dit onderzoek wordt opgenomen in de GvGP.

18 | UITKOMST IN DE STAL

Vleeskuikens en opfokleghennen

RDA-PRINCIPES

Goede voeding, goede omgeving, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2026: Kuikens hebben in ieder geval direct na uitkomen toegang tot voer en water (uitkomst in de stal of early feeding op de broederij).

2040: Pluimveehouders laten alle kuikens uitkomen in de stal (voorwaarde: betrouwbare vaccinatie van de nodige vaccins in de stal mogelijk). Pluimveesector: broederijen die kuikens produceren voor niet-Nederlandse pluimveehouders bieden de kuikens direct na uitkomen toegang tot voer en water, of leveren 18-daagse bebroede eieren, waardoor de kuikens niet in Nederland uitkomen.

AANPAK

We bieden het jonge dier altijd goede zorg, ongeacht of ze in de stal uit het ei komen of in de broederij. Goede zorg betekent in ieder geval dat ze vanaf het moment van uitkomen water en voer verstrekt krijgen. Wanneer de nodige vaccinaties ook (betrouwbaar) kunnen worden gedaan bij kuikens die in de stal uitkomen, werken we toe naar het uitkomen van de kuikens in de stal.

2026: Uit te voeren onderzoek geeft inzicht in de (huidige en mogelijk toekomstige) mogelijkheden op het vlak van vaccineren in de stal, waardoor de route van uitkomen in de stal haalbaarder wordt. Er wordt een routeplan uitgewerkt voor het uitkomen in de stal. Deze resultaten worden opgenomen in de GvGP.

19 | NATUURLIJK PAARGEDRAG

Vleeskuikenouderdieren

RDA-PRINCIPES

Goede gezondheid, natuurlijk gedrag

AMBITIE

2030: Het aantal gedwongen paringen wordt - conform verwacht uitkomst van onderzoek - verminderd van 90% naar 45% of lager. Resultaten van het onderzoek worden omgezet in ambities en toegevoegd aan de GvGP.

AANPAK

2026: Onderzoek wordt uitgevoerd om het aantal gedwongen paringen terug te dringen. Hierin wordt onder andere gekeken naar het percentage hanen, huisvesting, management en genetica. De resultaten van dit onderzoek worden daarna toegevoegd aan de GvGP.

20 | BEVEDERING

Vleeskuikenouderdieren

RDA-PRINCIPES

Intrinsieke waarde, goede gezondheid

AMBITIE

2030: Resultaten van het onderzoek worden omgezet in ambities en toegevoegd aan de GvGP.
2040: Betere bevedering is bereikt door aanpassingen in onder andere genetica, huisvesting en management.

AANPAK

Slechte bevedering is een welzijnsissue bij vleeskuikenouderdieren. Het maakt de dieren kwetsbaarder voor verwondingen door paringen. De fokkerij speelt een belangrijke rol in het verbeteren van de bevedering en is hier ook al mee bezig.

2026: Er wordt onderzoek uitgevoerd naar het verbeteren van de bevedering van de vleeskuikenouderdieren, met name door fokkerij, maar ook op het gebied van huisvesting en management. De onderzoeksresultaten worden na afloop toegevoegd aan de GvGP.

² Een *dark brooder* is een beschut, donker, warm gebied in de stal. Door deze eigenschappen wordt een gedeelte van de maternale zorg nagebootst. Kuikens hebben de vrije keus om zich onder de *dark brooder* of zich elders in de stal te bevinden. Onderzoek laat zien dat dit kan leiden tot minder verenpikkerij bij hennen. Daarnaast biedt dit kansen voor energiebesparing, omdat niet de gehele stal verwarmd hoeft te worden.

RANDVOORWAARDEN

- a. De ontwikkeling naar een dierwaardigere veehouderij vraagt om aanpassingen aan veehouderijsystemen en bij andere schakels in de keten. Om deze aanpassingen te kunnen doen, gelden de volgende randvoorwaarden:
- I. Een veehouder moet aanpassingen kunnen doen binnen zijn investeringsritme of binnen de facetten die de markt hem biedt. Indien de ontwikkeling sneller moet verlopen, dient de veehouder financiële tegemoetkoming te ontvangen om de gewenste stap te kunnen maken. Hierbij is het belangrijk om de gemiddelde normen van een financiële resultaten binnen de sector te hanteren. Hierbij worden de KWIN-normen gehanteerd;
 - II. Een veehouder moet uit onafhankelijk, deskundig praktijkgericht onderzoek de zekerheid kunnen ontleenen dat de benodigde aanpassingen in zijn bedrijf, eventueel na een invoerings- en gewenningsperiode, tot het gewenste effect leiden. Zonder dat dit gepaard gaat met problemen in zijn bedrijfsvoering;
 - III. Een veehouder moet de aanpassingen in het kader van dierwaardigheid van tevoren kunnen toetsen op integraliteit met andere dossiers als

- stikstof en klimaat, waarbij eventuele trade-offs in beeld gebracht worden en de veehouder een verantwoorde en duurzame keuze kan maken;
- IV. Een veehouder moet de mogelijkheid houden om op meerdere manieren tot het doel te komen waarmee handelingsperspectief blijft bestaan voor de veehouder en mogelijkheid voor innovatie open blijft;
 - V. Voor regelgeving die boven het EU level playing field gaat, wordt een impactanalyse gedaan. En worden in publiek-private afstemming oplossingen gezocht voor risico's en meerkosten;
 - VI. Een veehouder moet een vergunning kunnen krijgen (onder meer een omgevingsvergunning, N2000-vergunning) en vergroten van bouwblok voor de benodigde aanpassingen van het bedrijf;
 - VII. Een veehouder moet de financiering van de benodigde aanpassingen rond kunnen krijgen;
 - VIII. Een veehouder moet de getroffen aanpassingen in zijn bedrijf kunnen terugverdienen uit de markt door afzet voor een zodanige prijs en periode, passend bij een natuurlijk investeringsritme per sector, dat een structureel rendabele exploitatie geborgd is. Bijvoorbeeld:

- door afzetzekerheid en deel te nemen aan een z.g. 'dedicated supply chain';
 - en/of door bescherming van afspraken in het kader van artikel 210bis van de Europese Gemeenschappelijke Marktverordening van landbouwproducten;
 - en/of doordat import uit derde landen en inkoop van dierlijke producten van dieren die niet in gelijkwaardige systemen zijn gehouden geweerd worden, het zij door de overheid en/of door afspraken met inkopers van retail en foodservice;
 - en/of doordat vaststaat dat de aanpassingen onderdeel worden van EU-regelgeving, waarmee een nieuw level playing field voor de EU-markt ontstaat;
 - en/of doordat de markt het vraagt;
 - en/of geen belemmering ondervinden rondom prijsfluctuaties in verband met vierkantsverwaarding.
- IX. Een veehouder moet de zekerheid hebben dat de overheid bij invoering van nieuwe afspraken en regels een overgangsregeling hanteert die hem de tijd geeft conform de in de sector geldende financieringsnormen

- (KWIN: Kwantitatieve Informatie Veehouderij, jaarlijkse uitgave WUR) eerst eerder gedane investeringen terug te verdienen, dan wel dat de overheid hem financieel helpt met versnelde afschrijving, afkoop hiervan of de meerkosten vergoedt;
- X. Een veehouder moet gebruik kunnen maken van financiële ondersteuning bij de overgang naar een diergericht ontworpen veehouderij, zoals, investeringssubsidies, investeringsafspraken en -bijdragen van derden (bv NGO's), versnelde afschrijving, fiscale regelingen (MIA/Vamil) en overheidsgarantie.
- b. Veehouders welke uit ondernemerschap besluiten om het bedrijf te beëindigen, moeten hier financieel ondersteund worden en niet worden belast met onnodige investeringen.
- c. De veehouderijproducten moeten voorzien zijn van een kenteken of label waardoor consumenten het niveau van dierenwelzijn bij hun productaankopen en foodservicekeuzes kunnen herkennen.
- d. De voorwaarden voor alle systeempartners in de voedselketen dienen op een gelijkelijke manier in wet- en regelgeving opgenomen te worden en spelen een gelijkelijke rol bij de monitoring.

LTO Pluimveehouderij

**DIERWAARDIGE PLUIMVEEHOUDERIJ:
DAAR WERKEN WE SAMEN AAN!**